

811.163.41:061.6(497.11 Београд)
<https://doi.org/10.18485/sj.2022.27.1.36>

МАРИНА М. НИКОЛИЋ*

Институт за српски језик САНУ

Универзитет у Приштини с привременим седиштем
у Косовској Митровици, Филозофски факултет

Оригинални научни рад

Примљен: 15.10.2021.

Прихваћен: 22.12.2021.

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ У КОНТЕКСТУ САВРЕМЕНОГ ОБРАЗОВАЊА **

Овај рад има за циљ представљање Института за српски језик САНУ на три начина, кроз његов историјат, затим кроз значај који има у садашњем тренутку за науку, али и образовање у Србији, као и кроз могућу перспективу за развој Института у смеру подршке образовним процесима који се тичу наставе српског језика у Србији и у иностранству. Дакле, рад ће приказати стање у односу између Института и процеса (формалног и неформалног) образовања у последњих 10 година (2010–2020), као и предложити шта би се реално и корисно могло урадити у наредних 10 година (2020–2030) како би се Институт могао активније укључити у образовне процесе који се тичу учења и изучавања српског језика.

Кључне речи: Институт за српски језик САНУ, наука, образовање, српски језик.

---

* marina.nikolic@isj.sanu.ac.rs; marina.nikolic@fifa.pr.ac.rs

** Овај рад финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-68/2020-14/200174 који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

1. Институт за српски језик САНУ. Институту, уз факултете, чине кључни стуб у научном систему Србије. Већини је и оснивач Република Србија.¹ Иако институти представљају приближно једну трећину укупног истраживачког сектора у Србији, како у погледу људских ресурса тако и у погледу научних резултата, њихова веза са институцијама образовања није увек на нивоу на коме би морала бити. Институт за српски језик САНУ² као предуслов дугорочног и стратешког планирања, завршио је у 2020. години процес самовредновања, што је подразумевало јасан увид у постојеће стање, као и представу о стању које жели да достигне.³ Први корак у овом процесу био је да Институт сагледа сопствене капацитете, резултате, изворе финансирања, партнерства и друге важне аспекте, и процени садашње стање, и кључне изазове који могу да их унапреде, ако се на њих адекватно одговори.

Учествовање у процесу самоевалуације Института навело нас је да, осим о осталим елементима вредновања, активно размислимо и о значајнијем укључивању Института у образоване процесе, посебно оне који се тичу учења и изучавања српског језика у матичној земљи (као матерњег или као страног), али и у иностранству (као завичајног или страног), кроз формално (институционализовано и системско) и неформално (колективно и индивидуално) стицање компетенција у области србистике.

ИСЈ САНУ је централна научна установа у Србији за систематско проучавање српског језика у садашњости и прошлости, као и за израду капиталних лексикографских и лингвогеографских дела – речника и атласа, што укратко представља и његову мисију. Као институција у којој настају и објављују се најзначајнија дела србистике, приручници који представљају стубове стандардног српског језика, он треба да заузме значајније место у образовању. И ово не само због тога што је српски као матерњи језик један од најзначајних наставних предмета у основној и средњој школи него и зато што се скоро сва настава одвија на српском језику, као службеном језику Републике Србије. Српски језик је симбол српског народа, он има изразиту националну и идентитетску функцију. Једна од мисија Института јесте и то да својим научним радом активно доприноси подизању свести о значају проучавања српског језика и израде лексикографских и лингвогеографских издања за очување националне културе и националног идентитета, али и приручника који би могли послужити за адекватно и успешно преношења знања на часовима српског језика.

¹ Тренутно постоје 63 акредитована института, а 50 их је основала држава.

² Даље у раду ћемо Институт за српски језик САНУ скраћено звати Институт или ИСЈ САНУ.

³ Процес самовредновања одвијао се у августу и септембру 2020. године на захтев Министарства просвете, науке и технолошког развоја од стране Одбора за самопроцену Института.

Делатност ИСЈ САНУ могла би се проширити у правцима који би резултирали израдом наставних средстава и приручника за самостално учење српског језика, затим подизањем друштвене свести о потребама целоживотног учења српског језика и напредовања у овладавању језичком културом, и, на крају, активним суделовањем у високом образовању на свим нивоима студирања и на свим универзитетима, али и на лекторатима српског језика у иностранству. Сличне циљеве имају и други институти за националне језике широм света, што се може утврдити и увидом у странице таквих института на интернету, а о томе се често полемише и на конференцијама Европског савеза националних института за језик, (EFNIL), чији је ИСЈ САНУ придружени члан.⁴

1.1. Историјат – кључне реформе и трансформације. Институт за српски језик САНУ досад је прошао кроз више трансформација и реорганизација. Основан је 1947. године са задатком да настави и развије активност Лексикографског одсека САН и оствари његов циљ израде великог Академијиног *Речника српскохрватског књижевног и народног језика*. Првобитно је имао само Одељење за израду Речника, а 1949. године при Институту је основано Одељење за експерименталну фонетику (које се 1954. издвојило у посебну установу). Године 1958. преименован је у Институт за српскохрватски језик САН, док 1961. године постаје самостална институција, а 1992. године поново улази у састав Српске академије наука и уметности и мења назив у Институт за српски језик САНУ, који носи и данас. Године 1969. основан је Старословенистички одсек, а 1983. и Етимолошки одсек. Са увођењем пројектног финансирања ови одсеци постају пројекти. Њима се придружују и други пројекти: „Дијалектолошка истраживања српског језичког простора” (2002. године), „Опис и стандардизација савременог српског језика” (2006. године) и од 2010. године интердисциплинарни потпројекат „Примена лингвистичких истраживања у изради дигиталног појмовника српске културе”. Почев од 2020. године пројекти се поново трансформишу у одсеке: Одсек за лингвистичка истраживања савременог српског језика и израду *Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, Старословенистички одсек, Етимолошки одсек, Дијалектолошки одсек, Одсек за стандардни језик и Одсек за дигитализацију. Рад на одсецима одвија се и у сарадњи са одговарајућим одборима САНУ.⁵

У претходној деценији, истраживања у Институту реализована су у оквиру пројеката и једног потпројекта које је финансирало министарство надлежно за науку. Најважнији задаци који и данас стоје пред Институтом јесу: лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика, опис и стандардизација савременог српског језика, обрада старог српског писаног

⁴ Више о томе на: <http://www.efnil.org/conferences>.

⁵ Више о Институту в. на веб-страници <http://isj.sanu.ac.rs/>.

наслеђа, дијалектолошка истраживања српског језика, етимолошка истраживања српског језика. Задатак ИСЈ САНУ јесте свеобухватно проучавање српског језика у прошлости и садашњости, примарно у оквиру следећих лингвистичких дисциплина: лексикологија (савремена и историјска), граматика, нормативистика, лексикографија, дијалектологија, етимологија. Прелазак на институционално финансирање омогућава прецизније дефинисање мисије и визије Института као целине, јасније стратешко планирање активности, а следствено томе и бољу координацију послова унутар Института. С тим у вези очекује се и додатно ангажовање сарадника и руководства Института на јачању и потенцирању везе између науке и образовања, односно између истраживачких и образовних процеса, на чему ће бити засновано кадровско јачање и проширивање истраживачких и кадровских капацитета.

1.2. ИСЈ САНУ и образовање. Када је реч о образовању, ИСЈ САНУ може се даље додатно развијати у два правца. Први је популаризација српског језика и језичке културе (неформално образовање), а други – учешће у образовном процесу (формално образовање) у Републици Србији.

На популаризацији се активно деловало последњих година. Сарадници Института укључени су у различите научно-популарне и друштвене активности, какве су *Ноћ науке*, *Европска ноћ истраживача*, активности *Центра за промоцију науке*, са којим Институт наступа сваке године на *Београдском сајму књига* итд.

ИСЈ САНУ активно ради на подизању нивоа језичке културе кроз учешће у медијима (одговори на језичка питања и недоумице, учешће сарадника у радио и телевизијским емисијама на тему српског језика и писма, блогови) и популаризацији науке о српском језику и лингвистике уопште (прилози у дневним и недељним новинама, интернет сајт „Језикофил” <http://jezikofil.rs/>); трибине, предавања по позиву у установама културе. Истовремено се сарадници ИСЈ САНУ баве неговањем научног подмлатка у области лингвистике и србистике кроз предавања по позиву у Друштву младих лингвиста (<http://www.dml.rs>), као и кроз организовање лингвистичких радионица у оквиру летње школе за талентоване младе филологе (ученици основних и средњих школа) при НОКЦ „Вук Караџић” у Тршићу (2018, 2019, 2021) и предавања одржаних у Истраживачкој станици „Петница”.

Институт је отворен према друштву кроз дисеминацију резултата својих истраживања према научним и стручним круговима применом принципа отвореног приступа, а према широј друштвеној заједници – активним радом на популаризацији науке о српском језику и лингвистици кроз учешће у медијима свих врста (радио, телевизија, штампа, друштвене мреже, блогови итд.), као и кроз активан рад са филолошким подмлатком.

Постоји више начина како би се ИСЈ САНУ активније и непосредније укључио у образовне процесе. Српски језик учи се у Србији и изван ње, као матерњи, завичајни⁶ и као нематерњи. Као матерњи се учи на предшколском, основношколском, средњошколском и факултетском нивоу, на основним и последипломским студијама.

2. СРПСКИ КАО МАТЕРЊИ ЈЕЗИК

2.1. Предшколско образовање

2.1.1. Досадашња пракса – Неколико сарадника (Бојана Милосављевић,⁷ Рада Стијовић, Срето Танасић) радило је или ради са одређеним процентом радног времена или хонорарно на учитељским и педагошким факултетима широм Србије (Београд, Лепосавић, Врање), те на тај начин обучава будуће васпитаче и професоре разредне наставе за преношење знања из савременог српског језика. Више сарадника организује и одржава семинаре за васпитаче и учитеље са темом српског језика и језичке културе.

2.1.2. Перспектива – Потребно је направити интерактивни портал за васпитаче (и учитеље), на коме би се понудили: најпре појмовник основних термина о језику са одговарајућим дефиницијама, а затим збирка текстова, видео-записа, музике, филмова, књижевних дела за децу (поезије и прозе) која подстичу развој говора (на пример, брзалице) и језичке културе (на пример, песмице за децу помоћу којих деца усвајају правила комуникације у друштву – говорна етикеција), чиме се једна веома апстрактна језичка област на једноставан начин усваја као модел пожељног језичког понашања. На трећем месту нашли би се језички квизови и задаци, који подстичу креативно учење нових речи или нових значења вишезначних речи, учење синонима и њихово активно коришћење, што доприноси богаћењу језичког израза и подстиче варијантност у изражавању, што је позитивна говорна особина.⁸ Пожељно је да такви задаци укључују и дијалекатску лексику (и друге дијалектизме), како би деца на најнижем узрасту била свесна разлика које се срећу у њиховом матерњем језику и изградила позитивне ставове не само према свом говору већ и према говору других, што би довело до вишег степена толеранције у српском друштву.⁹ ИСЈ

⁶ О српском језику као завичајном в. у Николић 2014 и осталој литератури наведеној у том раду.

⁷ У раду ћемо сараднике наводити без научних, односно наставних звања, а у случају набрајања имена ће бити навођена азбучним редом.

⁸ Један од добрих примера овакве језичке платформе јесте словеначки сајт <https://www.xn--franek-l2a.si/>.

⁹ Позитиван пример популаризације дијалекта међу најмлађима је пример синхронизације страних цртаних филмова на хрватски језик. Осим што је чешће прилагођавање хрватском језику страних имена јунака, у великом броју цртаних филмова они говоре на дијалекту, однос-

САНУ могао би бити заинтересован за активније учешће на прављењу планова и програма за учење језичких садржаја у предшколском периоду у сарадњи с психолозима, где се отвара могућност за озбиљнију интердисциплинарну сарадњу, у којој би учествовали и психолингвисти из Института.

2.2. Основношколско образовање: писање уџбеника и креирање наставних планова и програма

2.2.1. Досадашња пракса – У последњих десет година је више институтских сарадника, међу којима су Наташа Вуловић, Весна Ђорђевић, Слободан Новокмет, Светлана Слијепчевић Бјеливук и др. писало уџбенике и приручнике за основну школу, док су многи били међу рецензентима: Марина Николић, Олга Сабо Јерков, Срето Танасић и др. Владан Јовановић, Ивана Предолац и Драгана Цвијовић били су ангажовани у Заводу за унапређивање образовања и васпитања као чланови комисија за одобрење уџбеника и семинара. Наравно, посредно учешће ИСЈ САНУ у сфери уџбеничке продукције заснива се на резултатима сарадника – уџбеници се морају писати у складу с најновијим научним теоријама на којима се заснивају и истраживања у оквиру делатности ИСЈ САНУ.

2.2.2. Перспективе – Осим индивидуалног ангажовања сарадника на писању, рецензирању и вредновању уџбеника и наставних средстава, као и семинара за наставнике, Институт би се колективно могао активније укључити и садржајно и програмски. Акценат би био на курикуларној реформи, где би и стручњаци различитих области, а посебно они који се баве језичком културом, дали своје предлоге. Наиме, промене у плановима и програмима које су се спроводиле последњих година сматрамо више козметичким него суштинским. Осим иницијатива за повећање броја часова српског језика и књижевности у школи и указивања на потребу да се српски језик уведе као предмет на несрбистичке катедре и ненаставничке факултете путем декларација у којима су се на ту тему изјаснили учесници Прве интеркатедарске србистичке конференције, одржане у Тршићу 20. јуна 2020. године, коју су чинили представници свих филозофских и филолошких факултета, као и представници учитељских и/или педагошких факултета у Србији, Републици Српској и Црној Гори, укључујући

но различитим наречјима. Један од најпознатијих примера је Сунђер Боб Коцкалоне (*Spružva Bob Skockani*), где је главни јунак Сунђер Боб кајкавац, рак Кеба Краба и верерица Сенди Обрашчић су чакавци, а Патрик звезда је штокавац. Колико је нама познато, на српском језику нема сличних примера када су филмови или емисије за децу у питању. У осталим телевизијским серијама јављају се јунаци који говоре на дијалекту; раније су то били углавном негативно обележени ликови, али се донекле ситуација променила. О овој теми било је речи у више наврата на конференцијама посвећеним дијалекту: *Дијалекат и дијалекатска књижевност*, 18. новембар 2010. и *Дијалекти српскога језика: истраживања, настава књижевност*, 11–12. април, 2014. године у Лесковцу.

и представнике Института за српски језик САНУ, Института за књижевност и уметност у Београду и Завода за унапређење образовања и васпитања у Београду, нису ни са једне стране предложене ни образложене никакве адекватне мере како би се ниво писмености и културе језичког изражавања међу ученицима повећао, нити како би се постигло боље разумевање прочитаног текста, што је, како показују Писа тестирања у Србији, на недопустиво ниском нивоу. Учење српског језика (овде изостављамо област књижевности) базира се на граматичким садржајима који су преинтензивни и несврхисходни за компетенције које ученици морају стећи након основношколског образовања. Статистички податак да је просечан успех на матурском тесту из српског језика 2020. године био 11,8 од 20 поена (најлошији од увођења мале матуре) показује да је резултат веома слабе успешности ученика збир лоше организоване и спроведене наставе, преобимног програма и неадекватног процеса тестирања. Сарадници Одсека за стандардни језик припремају конкретне предлоге за реформу садржаја предмета Српски језик и књижевност у деловима који се тичу градива из језика и језичке културе за основну и средњу школу.¹⁰

2.3. Средњошколско образовање: Писање уџбеника, креирање наставних планова и програма, организација и реализација додатне наставе за талентоване ученике.

2.3.1. Досадашња пракса – Сарадници ИСЈ САНУ такође су учествовали и као аутори и рецензенти уџбеника из српског језика за средњу школу. Други део активности сарадника с циљем образовања средњошколаца тиче се релативно нових програма у Научно-образовно-културном центру „Вук Караџић“ Тршићу, где је Софија Милорадовић ангажована у Програмском савету, док је Марина Николић ангажована као координатор, а Весна Ђорђевић, Слободан Новокмет, Вања Миљковић, Бојана Тодић, Јована Јовановић и Миљана Чопа као руководиоци радионица и ментори у оквиру лингвистичког семинара *Језичка култура – жаргонизми, фразеологизми, дијалектизми* у

¹⁰ Помоћ матурантима могла би се остварити и кроз активности Института, које би погледа ученицима да лакше савладају градиво и да се боље припреме за тестирање. Неки од примера добре праксе налазе се и у окружењу, на пример Институт за хрватски језик и језикословље има посебан портал *Хрватски у школи* (<https://hrvatski.hr/>), намењен ученицима основних и средњих школа и њиховим наставницима, а циљ таквог портала је унапређење и провера знања из хрватског језика стечених у школи. Када је реч о помоћи ученицима да се припреме за такмичења из српског језика и језичке културе и књижевности, треба похвалити платформу Е-мисија *Друштва за српски језик и књижевност Србије*, која је интерактивна и која пружа корисницима могућност да се за такмичења припремају и провере своја знања помоћу онлајн тестова у дигиталној бази која броји 3.200 задатака са такмичења из језика и „Књижевне олимпијаде“ од 2012/2013. до 2015/2016. године. Циљ платформе није само припрема за такмичења већ и неговање српског језика, „развијање љубави према језику и култури нашег народа“; више о томе на <http://www.drustvosjk.rs/moodle/my/>.

односу на стандардни језик (2018, 2019. и 2021. године). То је набољи начин дисеминације научних резултата, кроз групни и менторски рад са надареним средњошколцима заинтересованим за српски језик.¹¹

Милена Јакић и Вања Миљковић су спољни сарадници Истраживачке станице Петница. М. Јакић држи предавања из психоллингвистике и лексикологије, док В. Миљковић обучава ученике у пољу когнитивне лингвистике и такође лексикологије, са елементима лексикографије. Такође, за време трајања и након семинара, којих има четири у години и током којих полазници слушају предавања, осмишљавају теме и на њима раде, сарадници Института обављају менторски рад. Радови пролазе селекцију након које најбољи учествују на конференцији и бивају објављени у зборнику.¹²

2.3.2. Перспектива – Потребно је обновити везе које је Институт имао са Филолошком гимназијом у Београду и организовати стручне посете Институту и предавања за ученике, каквих је спорадично било и у претходним годинама. Осим тога, и у другим градовима широм Србије постоје специјални филолошки смерови у гимназијама, па би требало успоставити сарадњу и са њиховим наставницама и ученицима, посебно са онима који имају мотивацију да студирају српски језик. У овом контексту остварени су одређени контакти с неколико гимназија, нпр. из Јагодине, Крушевца и др. Кадрирање у тој раној фази важно је како би се на време припремио научноистраживачки подмладак, посебно за области где има мање заинтересованих и/или где су потребна додатна знања за истраживање (нпр. познавање страних или класичних језика и других вештина), која се не стичу обавезно током студија, рецимо за истраживања у области етимологије или историје језика.

С друге стране, нису само ученици филолошких или друштвених смерова заинтересовани за лингвистику. Добра синергија може се остварити и са ученицима математичких гимназија и математичких смерова, онима који

¹¹ Више о активностима Научно-образовно-културног центра „Вук Караџић“ и радионицама в. на <http://oksvukkaradzic.edu.rs/>. Резултати рада на радионицама представљени су на конференцијама у Београду 2018, односно 2019. године, а радови су објављени у два зборника: *Млади и србистика 1* (2019) и *Млади и србистика 2* (2020), у издању Завода за унапређивање образовања и васпитања.

¹² Референце: Бојичић, Лазар. Утицај прозодијског система српског језика на феномен такете–малума, „Петничке свеске“, 68, 509–517, 2010. (Ментор: Милена Јакић) <https://esveske.github.io/pdf/2010/68-70.pdf>; Голубовић, Ана. Лексички односи синонимије и антонимије у асоцијативном пољу именица и придева. „Петничке свеске“, 68, 527–537, 2010. (Ментор: Милена Јакић) <https://esveske.github.io/pdf/2010/68-73.pdf>; Радичевић, Лука и Александар Златојевић. Метафоричка концептуализација ПОБЕДЕ и ПОРАЗА у савременом српском језику. „Петничке свеске“, 74, 530–531, 2015. (Ментори: Вања Миљковић, Милош Кошпрдић) <https://esveske.github.io/pdf/2015/LIN1505.pdf>; Самочета, Јелена. Типови метонимије у називима за психоактивне супстанце у сленгу. „Петничке свеске“, 78, 707–716, 2019. (Ментори: Вања Миљковић, Милош Кошпрдић) https://esveske.github.io/pdf/2019/PS78-Zb2019_III-LIN-JS.pdf.

су заинтересовани за програмирање, примену математике у лингвистици, рачунарску и корпусну лингвистику и развој језичке технологије, што је област која је код нас тек у повоју, док је широм света у експанзији. Такви програми постојали су у Истраживачкој станици Петница, док је планирано да се започну у НОКЦ „Вук Караџић” у Тршићу 2020. године, али епидемиолошка ситуација у Србији није дозволила одржавање летњих радионица.¹³ Ипак, таква радионица успешно је реализована 2021. године, у периоду од 19. до 25. јула.

Када је реч о осталим средњошколским ученицима и учењу српског језика у средњој школи, требало би сараднике Института укључити у процесе планирања и спровођења матурског испита,¹⁴ који је најављен за шк. 2021/2022. године, али ће се због епидемије ковида и других процедуралних разлога одложити до даљњег.¹⁵

2.4. Факултетско образовање – Сарадња с универзитетима

2.4.1. Досадашња пракса – ИСЈ САНУ већ годинама сарађује са одговарајућим катедрама факултета свих универзитета у земљи: са Филолошким факултетом у Београду, Филозофским факултетом у Београду (Институт за историју уметности), са Филозофским факултетом у Новом Саду, Филозофским факултетом у Нишу, ФИЛУМ-ом из Крагујевца, Филозофским факултетом у Косовској Митровици. Сарадња се одвија на два нивоа: у наставним активностима (на основним, мастерским и докторским студијама), кроз предавања по позиву, затим кроз чланство у комисијама за одбрану мастерских и докторских радова, као и за изборе у наставна звања.

У актуелном тренутку је један сарадник Института, Виктор Савић, запослен са 70% радног времена на Филолошком факултету у Београду; два институтска сарадника су са 50% радног времена на Филозофском факултету у Косовској Митровици, Марина Николић и Драгана Радовановић. Сарадници у радном односу активно учествују у процесима акредитације студијских програма на факултетима на којима раде, осмишљавају курикулуме и наставне активности. Петоро сарадника је додатно (30%) ангажовано за извођење наставе

¹³ Циљ планиране лингвистичке радионице *Дигитална хуманистика*, којом би руководила Снежана Петровић, био би описмењавање полазника за разумевање и стварање садржаја из области хуманистике у дигиталном окружењу.

¹⁴ На посебном сајту државне матуре Србије, међу надлежнима нема сарадника ИСЈ САНУ, као ни у радној групи за српски језик, где су чланови искључиво средњошколски наставници, а чак су изостављени и универзитетски професори (<https://matura.edu.rs/nadlezni-za-maturu/>; <https://matura.edu.rs/sastav-radnih-grupa/>).

¹⁵ Институт за хрватски језик и језикословље осмислио је посебну платформу *Хрватски на матури* (<http://matura.ihjj.hr/>), која помаже средњошколцима да савладају и обнове градиво, као и да се боље припреме за матурски испит.

на мастерским и докторским студијама (ФИЛУМ у Крагујевцу, Филозофски факултет у Косовској Митровици).

Сарадници ИСЈ САНУ одржавају посебне везе са Филолошким факултетом у Београду, где по позиву држе и појединачна предавања или циклусе предавања о неким специфичним темама свог занимања студентима основних студија, као и наставницима српског језика и књижевности на Зимском семинару, а истовремено примају студенте на праксу из лексикографије.

2. 4. 2. Перспектива – формализација сарадње са Филолошким факултетом у Београду, на нивоу организације студентске праксе. Овај процес морао би ићи из оба правца, и од стране Факултета и од стране Института. Поједини студијски програми на србистици и библиотекарству и информатици би морали имати обавезну праксу, која би се имала одвијати у ИСЈ САНУ.

Такође, ИСЈ САНУ треба да узме активно учешће и пружи помоћ у процесу акредитације програма који у себи садрже наставу српског језика и српске језичке културе, било да су у питању филолошке катедре или не.

3. СРПСКИ КАО ЗАВИЧАЈНИ

3.1.1. Досадашња пракса – ИСЈ САНУ није директно био ангажован од стране министарстава за просвету, културу и иностране послове, која су организовала, спроводила и/или финансирала наставу српског језика у иностранству за припаднике српског народа у расејању. Такви програми постојали су у прошлости, а данас се они реализују у мањој мери, колико нам је познато.¹⁶

3.1.2. Перспективе – Активност ИСЈ САНУ могла би се показати кроз прављење курикулума (програми) приручника и уџбеника за наставу српског језика као завичајног.¹⁷ Српским заједницама у иностранству, које су углавном базиране при српским православним црквама, најпотребнији су наставници, уџбеници и наставна средства.

¹⁶ О томе смо писали у Николић 2015.

¹⁷ Пример добре праксе постоји у Нишу, где Академска српска асоцијација, уз подршку Филозофског факултета Универзитета у Нишу и Високе техничке школе струковних студија из Ниша, већ пет година успешно реализује програм „Онлајн учење српског језика као завичајног”, где се настава одвија путем Скајпа с полазницима којима је српски – завичајни језик (и њиховим партнерима), али има и оних полазника који немају српско порекло, а ипак су заинтересовани за учење српског као страног.

4. СРПСКИ КАО СТРАНИ

4.1.1. Досадашња пракса – У последњих десет година сарадници ИСЈ САНУ били су лектори српског језика у иностранству. Весна Ђорђевић била је лектор на Катедри за словенску филологију Филозофског факултета Универзитета Коменски у Братислави, у периоду 2012–2014. године. Слободан Новокмет је у периоду 2009–2010 радио као лектор српског језика на пекиншком универзитету *Bej Vaj* у Кини. Драгана Ратковић је у периоду 2006–2007. године била ангажована на Филолошком факултету Белоруског државног универзитета у Минску (Украјина), а у периоду 2010–2012. године у Институту пољске филологије Универзитета у Ополу (Пољска).

Сарадници ИСЈ САНУ ангажовани су редовно као лектори на Скупу слависта Семинар српског језика, књижевности и културе, и то С. Новокмет од 2010, С. Слијепчевић Бјеливук од 2012. и О. Сабо Јерков од 1986. године. Последњих година, Слободан Новокмет и Олга Сабо Јерков ангажовани су у Међународном славистичком центру, на организацији и извршењу језичке радионице у оквиру Курса за усавршавања лектора српског језика током Скупа слависта Семинар српског језика, књижевности и културе.

4. 1. 1. Перспективе – О проблемима српског као страног, у садржајном и организационом смислу, доста се писало последњих година (Брборић 2018; Крајишник 2014, Николић/Степанов 2010, Николић 2013, Ђорђевић 2014, зборници *Српски језик у теорији и пракси*¹⁸ итд.), а одређени су се, додуше скромни, кораци направили у смислу поправљања неповољног стања у којем се налазе српски лекторати широм света (Брборић 2018), те се на овом месту на томе нећемо посебно задржавати. Ипак, примећује се да се до сада сарадници Института нису формално укључивали у процесе који су се тицали решавања питања лектората. Стиче се утисак да су сарадници бивали ангажовани као лектори у иностранству више стицајем околности, а не системски и организационо. То би се могло организовати билатералним споразумима са славистичким центрима у свету са којима ИСЈ САНУ засад нема потписане споразуме. Наредном руководству Института то ће представљати задатак у будућем периоду. На многим универзитетима конкурси за лектора су јавни и нису засновани на претходним споразумима (државним или билатералним), па се у том смислу сарадници могу подстицати да се на такве конкурсе јављају, будући да су најчешће најкомпетентнији за обављање таквог посла, те да је у питању рад на одређено време.

¹⁸Зборници се налазе на следећој адреси: <http://learnserbian.fil.bg.ac.rs/cooperation.php?id=f>

Институт за српски језик могао би дати већи допринос и у области српског као страног језика,¹⁹ с обзиром на то да за изучавањем и унапређењем ове области постоји потреба код нас, а у свету јој се придаје све већа пажња (в. Крајишник 2016).

5. ИСЈ САНУ у будућности. Визија Института састоји се у томе да треба задржати место централне научне установе која систематски проучава српски језик и његове дијалекте из синхроне и дијахроне перспективе. То значи да је Институт надлежан и одговоран за сакупљање лексичке грађе, стварање корпуса српског језика, израду речника и атласа, као и граматика и других темељних приручника – чиме се обезбеђује основа за свеобухватно истраживање српског језика. У том циљу даље ће се унапређивати и осавременавати научни рад, као и алати за дигитализацију постојећих ресурса и за прелазак на лексикографски и лингвогеографски рад у дигиталном окружењу. С тим у вези ИСЈ САНУ не само индивидуално већ и колективно треба да понуди алате који би активно помогли у учењу српског језика, и то граматике и речнике за различите нивое учења српског језика и прилагођене различитим узрастима.

У оквиру научних задатака које обавља (лингвистичка истраживања савременог српског језика, опис и стандардизација савременог српског језика, обрада старог српског писаног наслеђа, дијалектолошка истраживања српског језика и етимолошка истраживања српског језика),²⁰ у Институту се израђују капитална лексикографска дела: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* (Речник САНУ), *Етимолошки речник српског језика* и *Речник црквенословенског језика српске редакције*; у припреми су *Српски дијалектолошки атлас* и *Речник нових речи*.²¹

Институт је референтна установа за међународну сарадњу са институцијама сличног типа, надлежним за матичне језике, укључујући кровну организацију таквих установа – Европски савез института за националне језике (EFNIL – European Federation of National Institutions for Languages <http://www.efnil.org/partners/republika-srbija/english>), на чијим се састанцима и конферен-

¹⁹ За почетак те би се активности базирале најпре и највише на писању научних радова из ове области и приручника за учење српског као страног.

²⁰ Само ради илустрације научне продукције сарадника, у периоду 2017–2019. године истраживачи ИСЈ САНУ објавили су 23 монографије (од тога 7 речника), 645 оригиналних научних радова и 84 приказа и хроника. Истраживачи такође учествују на великом броју домаћих, регионалних и међународних скупова (на пример, у периоду 2017–2019. остварена су 442 учешћа); само на 16. међународном конгресу слависта (Београд 2018) било је 11 учесника из ИСЈ САНУ.

²¹ Важну активност Института чини његова издавачка делатност: часописи *Српски дијалектолошки зборник* (од 1905), *Јужнословенски филолог* (од 1913), *Наш језик* (од 1932), *Лингвистичке актуелности* (од 2000, у електронском виду); едиције *Библиотека Јужнословенског филолога* (од 1971), *Монографије* (од 2004), *Зборник Института за српски језик САНУ* (од 2006); *Старословенско и српско наслеђе / Palaeoslavica et Serbica antiqua* (од 2014); посебна издања, тематски зборници, зборници са научних скупова итд (в. на сајту ИСЈ САНУ).

цијама врло често воде полемике о улогама института за националне језике у области образовања.

Институт усклађује своју делатност са прописима о заштити података, ауторским правима, као и са политиком отворене науке, коју подржавају Министарство просвете, науке и технолошког развоја и САНУ. С тим у вези, наука мора бити доступна друштву које је финансира, што упућује на то да сваки грађанин има право да добије информације о научним резултатима истраживача на благовремен и примерен начин, а уз поштовање закона.

6. Обуке за наставнике језика у дигиталном окружењу. У времену значајних технолошких промена Институт се прилагођава новим научно-истраживачким захтевима осавремењујући методологију и технику свог рада. Стварање и употреба дигиталних језичких ресурса од стратешког су значаја за цело друштво, а ИСЈ САНУ, са својим стручним и компетентним научним кадром и својим капиталним научним пројектима, има капацитет да буде један од носилаца тих послова у српској хуманистици. С тим у вези Институт би у наредном периоду могао обучавати наставнике како да одржавају наставу језика у дигиталном окружењу, који би алати били применљиви и на који начин (електронски речници, корпуси српског језика и остале базе). У вези с наведеним издваја се специфична истраживачка инфраструктура, односно неколико дигиталних ресурса.

Најпре треба поменути речничку платформу „Расковник”, инфраструктурни, дигитални, онлајн ресурс у оквиру којег се развија иновативно, прошириво и технолошки напредно окружење за дигитализацију српског речничког наслеђа и развој алата за истраживање српског језика и културе (<http://raskovnik.org/>). Речници на овој платформи обележени су у складу са смерницама Иницијативе за обележавање текста (Text Encoding Initiative – TEI), међународном стандарду за кодирање текста и речника, чиме је омогућена интероперабилност података, а база података је софтвер отвореног приступа – eXist-db (The Open Source Native XML Database).²²

Институт има на располагању јединствену лексичку картотеку која је у власништву САНУ, а коју сарадници користе за израду *Речника САНУ* и за научна истраживања. Израђен је дигитални каталог ове картотеке, сачињена је база података и веб-апликација за насловљавање, претраживање, прелиставање и транскрипцију ове грађе. У складу с процесима дигитализације грађе *Речника САНУ* и развоја израде дигиталних речника, студенти би у оквиру добро

²² Успешно коришћење ове платформе показали су полазници лингвистичког семинара након предавања под називом *Стари речници – нове технологије (на примеру Вуковог Рјечника)*, које је 5. августа 2019. године одржала др Снежана Петровић у оквиру лингвистичког семинара *Језичка култура – жаргонизми, фразеологизми, дијалектизми у односу на стандардни језик*, Тршић 28. јул – 10. август 2019.

организоване праксе били од велике користи као стручна испомоћ на датим пословима, што би и за њих била корисна стручна пракса за оспособљавање коришћења основних програма.²³

Институт је суиздавач Платформе за дигитална издања и транскрипцију српског рукописног наслеђа „Препис” (<http://www.prepis.org/>). Ову платформу покреће програм отвореног приступа (open source) *Отетка*, а метаподаци су у складу са Dublin Core стандардима. У периоду пројектног финансирања (2011–2019), ИСЈ САНУ је са Етнографским институтом САНУ и Факултетом техничких наука Универзитета у Приштини имао заједнички ИИИ пројекат *Интердисциплинарно истраживање културног и језичког наслеђа Србије и израда мултимедијалног интернет-портала „Појмовник српске културе”* (уз учешће шест истраживача ИСЈ САНУ, в. <http://www.pojmovnik.etno-institut.co.rs/>).

Озбиљнији трансфер језичких технологија, нажалост, још увек није заживео у пракси, али ИСЈ САНУ се и на том пољу залаже за отворени приступ.

За професоре универзитета, менторе надареним ученицима и др. корисни су следећи ресурси, односно инфраструктуре Института. Сарадници Института постављају своје научне радове на централну дигиталну базу „Дигитални архив издања САНУ – ДАИС”, <http://dais.sanu.ac.rs/handle/123456789/905>. Овај ресурс представља главни канал за промовисање и дисеминацију резултата, будући да је повезан са међународним агрегаторима и са сервисом Google Scholar. До сада је од стране Института и његових сарадника на ДАИС постављено преко 5.000 публикација. Видљивост публикација истраживача ИСЈ САНУ додатно је повећана усвајањем Платформе за отворену науку МПНТР, чиме је (у складу са политикама издавача и уз поштовање ауторских права) омогућен отворен приступ публикацијама насталим као резултат истраживања финансираних од стране МПНТР. Тиме је омогућен приступ пуном тексту за практично све публикације ИСЈ САНУ и других издавача код којих су објављени радови истраживача. Сви резултати истраживача ИСЈ САНУ доступни су и на сајту ИСЈ САНУ (http://www.isj.sanu.ac.rs/saradnici/stalno_zaposleni/), где сваки сарадник има своју страницу са кратком биографијом и интегралном библиографијом (сви на српском, неки и на енглеском и руском језику), са линковима на репозиторијум ДАИС. Такође, Институт има богате библиотеке (организоване у оквиру појединачних одсека), које садрже научну и стручну литературу, као и приручнике и изворе за обављање основне научне делатности, али које би у будућности чешће него до сада могли користити и универзитетским наставницима и менторима надарених ученика, како би

²³ Како се дигитализују речници, односно како се праве речници у дигиталном окружењу, демонстрирали су 7. августа 2019. Рада Стијовић и Михаило Шкорић у оквиру предавања *Израда Речника САНУ и дигитализација грађе за Речник* одржаног полазницима лингвистичког семинара *Језичка култура – жаргонизми, фразеологизми, дијалектизми у односу на стандардни језик*, Тршић 28. јул – 10. август 2019. Након предавања ученици су самостално радили у програмима за израду и коришћење електронских речника.

нашли специфичну литературу за сопствене научне потребе и потребе својих студената, кандидата и полазника стручних семинара.

Отвореност ИСЈ САНУ према друштву (и развијена свест о томе да као јавно финансирана установа треба да допринесе заједници) огледа се пре свега у промовисању принципа отвореног приступа резултатима научних истраживања (поглавито кроз репозиторијум ДАИС, где колекција ИСЈ САНУ, са преко 5.000 публикација актуелне продукције и наслеђа, представља највећу дигиталну колекцију појединачне научне институције у Србији у отвореном приступу. Доступност садржаја од 100% (иначе некарактеристична за хуманистичке науке) пример је добре праксе и у међународним оквирима. Она омогућава дисеминацију резултата истраживања не само у научним и стручним круговима већ и према широком спектру публике заинтересоване за науку о српском језику: наставници, студенти, новинари, образовани лаици, истраживачи-аматери (нпр. користи се за писање чланака на српској Википедији). У актуелној ситуацији пандемије, отворени приступ научној продукцији ИСЈ САНУ и његових истраживача од посебног је значаја за континуитет научног рада истраживача из земље и иностранства. У стручном домену, сарадници ИСЈ САНУ редовни су аутори одредница за „Српску енциклопедију”, аутори приручника „Терминологија етника и ктетика” за Министарство спољних послова РС (2018) итд.

За обезбеђивање континуираног и квалитетног рада на основним институтским пословима потребно је да се процес рада осавремени у технолошком и методолошком погледу. То подразумева наставак рада на стварању дигиталне истраживачке инфраструктуре која обухвата следеће: коришћење алата за писање лексикографских и лингвогеографских публикација у дигиталном окружењу; наставак рада на изради дигиталног каталога листића *Речника САНУ*, као и на дигитализацији *Речника САНУ*; наставак рада на дигитализацији дијалекатских речника и других извора који се користе као грађа у научно-истраживачком раду; даљи рад на унапређењу речничке платформе „Расковник” и платформе за дигитална издања и транскрипцију српског рукописног наслеђа „Препис” новим функцијама и речницима; почетак рада на стварању различитих типова корпуса српског језика; наставак рада на стварању програма за оптичко препознавање (OCR) нестандартних ћириличних карактера ради израде базе података дијалекатских лексикографских извора; обезбеђивање адекватних хардверских услова (сторица и сервера) и одговарајућег стручног одржавања за архивирање и складиштење дигиталних података, а у складу са прописима о заштити података, ауторским правима и платформом за отворену науку коју подржавају МПНТР и САНУ; одржавање

постојећих инфраструктурних алата и ресурса; наставак рада на омогућавању отвореног приступа научној продукцији института.

Ради осавремењивања рада неопходно је и кадровско јачање Института, што подразумева следеће: научно и стручно усавршавање сарадника у земљи и иностранству; обука сарадника за рад у дигиталном окружењу и за коришћење савремених научних методологија заснованих на машинској обради текстова, стварању квалитетних корпуса и база података; ангажовање стручњака за информационе технологије, за рад на стварању и одржавању истраживачке инфраструктуре.

Уместо закључка – план даљег научног рада, уз укључивање студентата на пословима прикупљања и помоћне стручне обраде језичке грађе. Осим што се планира наставак рада на започетим капиталним лексикографским и лингвогеографским пословима Института за српски језик САНУ, на писању и објављивању монографија, оригиналних и прегледних научних радова, као и на теренским истраживањима, посебна пажња ће се посветити дигитализацији речника и припреми за прелазак на рад у дигиталном окружењу. Већина научне активности биће организована по институтским одсецима.

1) У оквиру наставак рада на дигитализацији грађе и извора за израду *Речника САНУ* студентска пракса може бити организована у оквиру техничког уређивања текста, затим на провери примера у изворима, ексцерпцији грађе, провери скенираних материјала и њиховој коректури. Сва техничка подршка може бити обезбеђена кроз студентску праксу.

2) Студенти заинтересовани за дијакронијску лингвистику могли би се кроз обавезну студентску праксу ангажовати најпре у прикупљању библиографских података из области историје српског књижевног језика (библиографије радова о споменичком фонду). На тај начин отпочело би њихово упознавање с радовима из дате области и континуитетом у таквим истраживањима. Након тога студентима би се могло омогућити и упознавање с принципима преношења изворног текста (различити начини разрешавања скраћеница, реконструкција оштећених и нечитких места и др.) у циљу оспособљавања за самостално читање рукописних текстова.

3) Студентска пракса била би заснована и на пописивању и уређивању библиотеке Етимолошког одсека. На пољу дигитализације, студенти би учествовали на обради скенираних и оцеерованих дијалекатских речника и текстова. У блиском контакту са запосленима, из прве руке би сазнали како се правилном интерпретацијом долази до ваљаног етимолошког тумачења.

4) Студенти заинтересовани за дијалектологију помагали би сарадницима у теренским истраживањима. На тај начин били би обучавани за спровођење интервјуа и попуњавање упитника (основних дијалектолошких методолошких поступака). Након обављеног терена, у зависности од капацитета, студенти

би помагали у транскрипцији прикупљеног материјала и акцентовању, што би ментори по завршетку проверавали. Један од могућих задатака био би и основна стручна обрада грађе.

5) Студентска пракса била би спроведена на још неке начине – студенти заинтересовани за стандардни језик и новине у савременом српском језику систематски би пописивали нове речи које су се у последњих двадесет година појавиле у српском језику. Корпус би се састојао из три дела: први би био сачињен од српских неолошких научних и стручних радова, други би био корпус друштвених мрежа (Фејбук, Инстаграм, Твитер), а трећи би чинили интернет портали на српском језику. Прикупљена лексика била би проверавана у речницима који представљају контролни корпус за пројекат Одсека за стандардни језик – *Речник нових речи*. Након тога, практиканти би прикупљали примере употребе такве лексике у корпусу.

6) На пословима осавремењивање процеса рада у технолошком и методолошком погледу кроз унапређивање постојећих и стварање нових дигиталних истраживачких инфраструктура студенти заинтересовани за тзв. језичке технологије могли би бити ангажовани на скенирању и оцењивању грађе, провери примера и сличним основним и припремним пословима које подразумева дигитализација у хуманистици.

ЛИТЕРАТУРА

- Брборић 2018:** В. Брборић, Будућност лектората српског језика са освртом на прошлост и садашњост, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 48, 21–30.
- Дракулић Пријма 2012:** Д. Дракулић Пријма, Србистика на Државном универзитету у Санкт Петербургу, у: Ј. Стојановић (ур.), *Српско језичко наслеђе на простору данашње Црне Горе и српски језик данас*, Никшић: Друштво чланова Матице српске у Црној Гори, 373–381.
- Ђорђевић 2014:** В. Ђорђевоћ, Лекторат српског језика на Филозофском факултету Универзитета Коменски у Братислави, *Наш језик* 45/3–4, 105–113.
- Крајишник 2014:** В. Крајишник, Лекторати српског језика, у: С. Танасић (ур.), *Српски језик и актуелна питања језичке политике*, Зборник Института за српски језик САНУ II, Београд: Институт за српски језик САНУ, 217–226.

- Крајишник 2016:** Српски као страни језик у теорији и пракси II, зборник радова, уредник: Весна Крајишник, Београд: Филолошки факултет, Центар за српски као страни.
- Николић/Степанов 2010:** М. Николић, С. Степанов, Статус српског језика на аустријским катедрима, *Славистика XIV*, Београд, 299–308.
- Николић 2013:** М. Николић, Србистика на Петроградском универзитету данас, *Наш језик* 3–4, 59–70.
- Николић 2015:** М. Николић, Српски језик у Баварској – учење и изучавање (случај Минхена), у: М. Ковачевић (ред.), *Српски језик – од Вука до данас*, Крагујевац: ФИЛУМ, 465–473.
- Танасић/Ђупић 2007:** С. Танасић, Д. Ђупић, Шездесет година Института за српски језик САНУ, у: Срето Танасић (ур.), *Шездесет година Института за српски језик САНУ. Зборник радова I*, Београд: Институт за српски језик САНУ, 11–18.
- Танасић 2014:** С. Танасић, Значај научних институција за статус српског језика, у: Срето Танасић (ур.), *Зборник Института за српски језик САНУ II. Српски језик и актуелна питања језичке политике*, Београд: Институт за српски језик САНУ, 41–60.
- Танасић 2008:** С. Танасић, Мјесто Института за српски језик САНУ у српској славистичкој баштини (Поводом шездесет година постојања), *Славистика XII*, Београд, 13–23.
- Танасић, Срето:** Планирање издавачке дјелатности, у: Срето Танасић (ур.), *Зборник Института за српски језик САНУ III. Српски језик и актуелна питања језичког планирања*, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2016, 53–60.

THE INSTITUTE FOR THE SERBIAN LANGUAGE OF SASA IN THE CONTEXT OF MODERN EDUCATION

Summary

The aim of this work is to represent the Institute for the Serbian Language of SASA from the three sides: throughout its history then through the significance it has in the modern science and education in Serbia. Also in the course of possible perspective for the development of the Institute in the direction of supporting educational processes related to the teaching of the Serbian language in Serbia and abroad. According to that the study has shown the situation in relationship between the Institute and the process of formal and informal education within the last 10 years (2010–2020), as well as recommendations for